

BÍLÁ KNIHA

PODPORA MLADÝCH VE VĚDĚ A VÝZKUMU

Předmluva

Luděk Niedermayer
europoslanec

Pandemickou krizi v rychlém sledu následuje krize energetická a bezpečnostní. Obě mají, i přes úsilí a podpory od vlád, dopady do našeho každodenního života. V dobách ohrožení a krizí pak vyniknou hodnoty a přínosy, které nám poskytuje naše zapojení do evropského společenství. Členství v Evropské unii a společný postup při řešení těchto krizí ve spolupráci s našimi evropskými partnery je naší největší nadějí na řešení velkých problémů dnešního světa, které nás bohužel v minulých letech hojně provázely.

Je důležité, abychom nezapomínali, jaký význam a přínosy pro nás Unie má a zároveň si i uvědomovali její slabá místa. To je cesta jak přispět k tomu, aby Unie v budoucnu fungovala ještě lépe. Dnes již totiž není skoro žádná větší politická agenda, která by nebyla propojena s evropskou integrací – dopady fungování Unie, její úspěchy i neúspěchy při řešení problémů, tak zprostředkovaně pociťujeme každodenně ve svém běžném životě. Je přitom zcela jasné, že krize, kterým čelíme, pak dalece přesahují hranice členských států a jediná cesta k jejich řešení je ve spolupráci.

Zapomínat nesmíme ani, jak velký přínos má dobře fungující Unie i v „dobrých časech“. Výročí 30 let fungování jednotného trhu, které jsme slavili na začátku roku, je jen jednou z připomínek. Stejně tak je jasné, že cesta k levné a bezpečné energetice vede právě přes rozvoj společného trhu, a nikoliv přes izolaci jednotlivých zemí či regionů.

Jsem rád, že na textu TOP týmu z.s., který je výsledkem diskuse mladých pravicově, či středově smýšlejících lidí, je vidět, že generace mladých lidí si uvědomuje, jak jsou i národní politické otázky dotčeny evropskou politikou a přirozeně vede svou diskuzi o jejich řešení za propojení obou rovin – národní i evropské.

Jako europoslanec rád vidím, že se text snaží postihnout aktuální otázky české politiky zasazené do evropského kontextu. TOP tým navíc ukazuje, že umí jít do detailu při posuzování problémů a výzev a hledání nejlepších řešení. Dělá mi velkou radost, že se mladí lidé z TOP týmu ve svém volném čase detailně a kompetentně zabývají i velmi složitými otázkami a hledají přístup k jejich řešení, který vychází ze stavu a potřeb života v České republice. Respektuje to jeden z důležitých rysů dnešního světa - tedy to, že řešení problémů není jednoduché a cesta k němu vede jen přes jejich hluboké pochopení.

Mimochodem, opak tvrdí jen populisté a dle toho jejich „vládnutí“ vypadá. Jsem rád, že všude tam, kde to je relevantní, se texty inspiroují či kriticky reflektují postup našich evropských partnerů.

Je zjevné, že v dnešní době musíme spolu hledat cesty, jak udělat svět (nejen pro Evropany) bezpečnější, stabilnější a odolnější. Začít musíme i u sebe a postarat se o to, abychom byli našim evropským partnerům oporou a inspirací. Jsem proto rád, že si autoři dali práci nad komplikovanými tématy a při tom prokázali vysokou kompetenci a ochotu hledat kompromisy. Právě takový přístup by měl být v rámci nadcházejících diskusí pravidlem. Pokud Vás zajímá názor mladých lidí na problémy, které rezonují společností a na jejich řešení věřím, že Vás tato publikace zaujme. Srdečně Vás zvu i k přečtení všech 8 dalších bílých knih sepsaných v letošním roce, jakož i k přečtení 9 bílých knih z roku loňského. Věřím, že Vás nezklamou a čas strávený nad jejich čtením bude i pro Vás časem dobře využitým.

Úvod

Výzvy současnosti jasně prokazují, že oblast vědy, výzkumu a inovací nelze nechávat na druhé koleji. “Vědecké poznání, stejně jako výzkumné a inovační aktivity, jsou výchozím předpokladem pro budování ekonomiky s vyšší přidanou hodnotou, pro kulturní a duchovní rozvoj společnosti i pro celkovou modernizaci veřejné správy a realizaci veřejných politik založených na datech. Jsou také nezbytnou podmínkou pro úspěšná a udržitelná řešení aktuálních společenských výzev a pro schopnost adekvátní a flexibilní reakce na nastupující megatrendy, včetně digitální a zelené tranzice,” stojí v programovém prohlášení vlády České republiky (vláda ČR, 2022).

Současná vláda udělala směrem k vědecké a výzkumné komunitě významný krok – jmenovala nově ministryni pro vědu, výzkum a inovace, paní Helenu Langšádlovou (TOP 09). Ministryně za jednu ze svých priorit zmiňuje podporu mladých vědců, vědkyň, výzkumníků

a výzkumnic: “Mojí zásadní prioritou je vytvořit podmínky pro podporu a motivaci zejména mladých vědců. Je naprosto přirozené, že v rámci své akademické kariéry tráví část svého profesního života v zahraničí, a to je jistě i přínosem, ale je důležité, aby se vraceli,” uvedla ministryně Langšádlová (ČTK, 2021).

Klíčovou skupinu mezi vědkyněmi a vědci tvoří mladí lidé, kteří čerstvě ukončili magisterský studijní program, pokračují v doktorandském studiu, čímž zahajují svoji vědeckou kariéru. Tito studenti tvoří budoucnost naší vědy. Jinými slovy: situace české vědy za dvacet let bude záviset na tom, jaké vědkyně a jací vědci v mladém věku studují nyní na univerzitách a zda se vědě a výzkumu budou věnovat i do budoucnosti.

Pro úspěch České republiky i celé Evropské unie je klíčová podpora mladých ve vědě a výzkumu. Začíná už na vysokých školách a univerzitách – podmínky doktorandek a doktorandů si zaslouží naši pozornost. Česká republika musí umožnit začínajícím vědcům a vědkyním profesně růst v dostatečné kvalitě. Musí jim umožnit poznat prostředí za hranicemi naší země a pomoci jim skloubit práci s rodinným životem. Tyto elementární podmínky a ještě mnohem více je naprosto zásadní, chceme-li, aby Česká republika byla v oblasti vědy

a výzkumu vzorem i lídrem světového formátu.

Popis současného stavu

V České republice studuje v některých z doktorských programů necelých 21500 studentů (ČSÚ, 2021, s. 10). Pokud číslo přepočteme na počet obyvatel, činí to 2,1 doktoranda na 1000 obyvatel. S takovým výsledkem se Česká republika ocitá vysoko nad průměrem Evropské unie, která vykazuje 1,45 doktoranda na 1000 obyvatel (Eurostat, 2022).

K uvedeným číslům je ovšem nutné dodat, že český průměr je velmi závadějící. Více jak 90 % doktorandských studentů neukončí studijní program v řádném termínu a téměř polovina z nich svá studia nedokončí vůbec (MŠMT, 2021). Je nutné se zabývat otázkou, proč tomu tak je. Odpovědí se nabízí vícero a příčina je pravděpodobně jejich kombinací. Největší vliv na poměrně velký neúspěch doktorandů ve studiu mají podmínky, za kterých studenti svůj výzkum provádějí. Na prvních místech stojí jistě nízká částka doktorandského stipendia, absence nároku na mateřskou dovolenou či problematika uplatnění mimo akademickou sféru.

Velká část doktorandů musí při svém studiu pracovat – většinou mimo oblast výzkumu, kterému se v rámci studia věnují. Tím řádné dokončení studia logicky odkládají. Podmínky doktorandů zhoršují i jiné okolnosti. Jednou z nich je vztah školy a pracoviště, kde probíhá doktorský výzkum.

Doktorandi samozřejmě nejsou jedinými mladými vědci a výzkumníky. Musíme blíže prozkoumat i podmínky práce vědců, kteří již svůj doktorát získali. I to je jeden z faktorů, který ovlivňuje motivaci studentů dokončit doktorský studijní program. Absolventi doktorského studia se často potýkají s problémem, jak a kde uplatnit své znalosti mimo akademickou sféru. Doktorské studium je regulérní vědecko-výzkumnou prací, a přitom se neuznává jako relevantní pracovní zkušenost. Na pracovních pozicích v akademické sféře, tedy jako odborní asistenti na vysoké škole nebo „post-doc“ ve výzkumných institucích, dostávají mladí lidé nízké platové ohodnocení. Obtížně navíc získávají výzkumné granty a podpory, které by jim finanční situaci pomohly řešit. Ženy musí přerušit svou začínající kariéru, pokud chtějí založit rodinu. Roky strávené na rodičovské dovolené jejich kariérní postup zpomalují, přičemž právě první roky kariéry jsou pro vědecké pracovníky klíčové.

Vymezení cílového stavu

Doktorandi i doktorandky si zaslouží adekvátní odměnu za dobře odvedenou práci. Většina z nich je ve věku, kdy mají pochopitelné a oprávněné nároky na své životní náklady.

V odměňování doktorandů je Česká republika na samém chvostu Evropské unie. Navrhujeme, aby doktorandská stipendia dosahovala nejméně 1,2 násobku minimální mzdy a postupně se navyšovala až do 1,5 násobku. Chceme-li, aby do vědy a výzkumu směřovali opravdu ti nejlepší, musíme zapracovat na odstranění bariér, jež tomu brání.

Je velmi nešťastné, že jsou odborníci ve věku kolem 30 let považováni za čerstvé absolventy. Tento problém vyvěrá ze skutečnosti, že doba doktorského studia se neuznává jako pracovní praxe. Úspěšní doktorandi a doktorandky mají přitom řadu odborných zkušeností, které jim přinášejí příslušnou erudici. Nejde rozhodně o žádné nováčky. Navrhujeme, aby doba doktorského studia byla po řádném zakončení uznána jako pracovní praxe.

S výše uvedeným souvisí ještě jedna věc. Doktorandky nemají nárok na mateřskou dovolenou, protože stát za ně neplatí nemocenské pojištění (hradí pouze zdravotní). Z těchto důvodů navrhujeme, aby stát za doktorandy a doktorandky nemocenské pojištění platil. Jsme si vědomi skutečnosti, že pokud by se podobná legislativní úprava přijala, dojde k nárůstu rozpočtových nároků. Považuje ovšem za zásadní se vypořádat s touto nespravedlivou bariérou a jsme připraveni nalézt způsob, jak ji překonat.

Chceme-li, aby se mladí lidé věnovali vědecké a výzkumné činnosti s nadšením, musí stát nastavit podmínky, které vědecko-výzkumné prostředí ztraktivní minimálně tak jako jiné pracovní oblasti. Je nutné věnovat patřičnou pozornost sladění rodinného a pracovního života, tzv. work-life balance. Podmínky výzkumných grantů musí být nastaveny tak, aby vědkyně mohly pozastavit jeho čerpání po dobu mateřské dovolené a o grant tímto způsobem nepřišly.

Podpora mladých a začínajících vědců ve výzkumu by mohla mít i podobu participace na projektech zkušenějších kolegů. Mladí vědci by tímto způsobem získávali nejen cenné zkušenosti ve výzkumu, v laboratořích, při psaní článků a monografií, ale také vhled i praxi v celém procesu managementu výzkumného projektu a s tím související administrativy. Zdá se nám vhodné, aby v rámci projektů grantových agentur byly vyčleněny finanční prostředky na stipendia. Seniorní vědecký pracovník by je mohl využít jen tak, že by do své práce zapojil mladé studenty či studentky.

Bylo by velkým přínosem, pokud by mladí vědci a vědkyně mohli vnášet svůj pohled do vládní politiky a promlouvat do řešení v příslušné oblasti. Považujeme za vhodné zřídit poradní orgán Rady pro výzkum, vývoj a inovace (dále jako RVVI) s názvem *Komise pro mladé vědce a vědkyně*. Komise by měla 11 členů, předsedu či předsedkyni by volila RVVI. Horní věková hranice pro členství v komisi by nesměla být vyšší jak 35 let.

Možnost získat určitý grant pro diplomové projekty by měla existovat i v rámci magisterských studijních programů, po jejichž studentech a studentkách se může požadovat určitá forma vlastního výzkumu. Podporujeme myšlenku zavedení zjednodušeného grantového programu pro studenty a studentky magisterského studia. Zjednodušení by spočívalo v rychlejšího projednávání (v kratší době pro odevzdání projektů i jejich vyhodnocení) a požadavcích, jež jsou k udělení grantu požadovány (např. hloubka informací, podrobnost rozpočtu a určitá míra flexibility parametrů).

Zvýšené náklady výše uvedených návrhů nutně potřebují finanční zdroje. Apelujeme na zavedení školného na veřejných vysokých školách. Školné musí být v takové výši, která nebude pro studenty likvidační. Pro bakalářské programy navrhujeme 5.000 Kč za semestr, pro magisterské studium 7500 Kč za semestr. Jsme přesvědčeni, že pro studenty půjde o přiměřenou a rozumnou investici do jejich budoucnosti.

Aby mohly být veřejné prostředky ve vědě, výzkumu a inovacích efektivně využívány, doporučujeme, aby byly aktualizovány *Národní priority výzkumu, experimentálního vývoje a inovací*. Je nutné zohlednit perspektivní obory budoucnosti, které jsou zásadní pro prosperitu České republiky. Obory musejí být také průběžně re-evaluovány.

Závěr

Nelze zpochybnit, že si podmínky doktorského studia zaslouží úpravy. Ty musí přispět ke zlepšení situace doktorandů a doktorandek napříč celou naší republikou. Studium je samo

o sobě náročné. Námi navrhované body, ať už se jedná o navýšení finančního ohodnocení, podpory osobního života, úpravy podmínek grantů během mateřské dovolené nebo hrazení nemocenského pojištění, mohou ke zlepšení značně přispět. Nelze opomenout ani řádné uznávání doktorandského výzkumu jako pracovní praxe, čerpání finančních prostředků z grantů na stipendia či možnost studentů magisterských programů získávat granty, pokud se účastní výzkumů. Velký smysl by mělo zapojení doktorandek a doktorandů do Rady pro výzkum, vývoj a inovace v podobě Komise pro mladé vědce a vědkyně.

Výčet uvedený v předchozím odstavci by mohl pomoci vyřešit nebo alespoň zmírnit velkou neúspěšnost, která se týká ukončení doktorského studia v řádném termínu. Vzdělávání v České republice by mělo být klíčovou hodnotou, která bude celou společnost posouvat kupředu. Právě toto je jedna z cest, kterou toho můžeme docílit.

Navrhovaná opatření

- Navrhujeme, aby doktorandské stipendium dosahovalo výše 1,2 násobku minimální mzdy a postupně narostlo až na 1,5 násobek.
- Usilujeme o to, aby doba doktorského studia byla v případě řádného zakončení uznána jako relevantní pracovní praxe.
- Apelujeme na to, aby stát platil za doktorandy a doktorandky nemocenské pojištění.
- Podmínky výzkumných grantů musí umožňovat vědkyním pozastavit jejich čerpání na dobu mateřské dovolené. Vědkyně tímto způsobem o grant nesmí přijít.
- Doporučujeme, aby v rámci projektů grantových agentur byly vyčleněny konkrétní finanční prostředky, které bude možné použít pouze na stipendia.
- Vyzýváme ke zřízení poradního orgánu Rady pro výzkum, vývoj a inovace s názvem *Komise pro mladé vědce a vědkyně*. Komise by měla 11 členů. Jejího předsedu či předsedkyni by volila RVVI. Horní věková hranice pro členství v komisi by nesměla přesáhnout 35 let.
- Zasazujeme se o zavedení zjednodušeného grantového programu pro studenty a studentky magisterského studia.
- Považujeme za správný krok zavést školné na státních vysokých školách. Školné musí být v přijatelné výši, která nebude pro studenty likvidační. Za bakalářské programy navrhujeme částku 5000 Kč za semestr, za magisterské programy 7500 Kč za semestr.
- Apelujeme na aktualizaci dokumentu Národní priority výzkumu, experimentálního vývoje a inovací s ohledem na perspektivní obory budoucnosti. Pro prosperitu České republiky jsou takové obory zásadní. Seznam musí být průběžně a pravidelně re-evaluován.

Bibliografie a další zdroje

- (1) EUROSTAT. *Tertiary education statistics* [online]. 5.10.2022 [cit. 28.10.2022]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Tertiary_education_statistics&fbclid=IwAR1HqOG705oOtDqYCTAubEcwikDYIkeQVkJ5B-91MjGRaTr7PiRZldcpbc.
- (2) ČSÚ. *Studenti a absolventi vysokých škol v České republice (2001–2021)* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2021. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/164606724/23006122.pdf/04e4d994-6a77-40cb-b0ea-ff171209be2e?version=1.3>.
- (3) ČTK. *K prioritám kandidátky na ministryni Langšádlové patří podpora mladých vědců* [online]. 19.11.2021 [cit. 15.10.2022]. Dostupné z: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/k-prioritam-kandidatky-na-ministryni-langsadlove-patri-podpora-mladych-vedcu/2120116>.
- (4) MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY (MŠMT). *Monitorovací ukazatele – vysoké školy* [online]. 2021 [cit. 29.10.2022]. Dostupné z: https://www.msmt.cz/vzdelavani/vysoke-skolstvi/monitorovaci-ukazatele?fbclid=IwAR1cuHZS2_QEPr3-Un9nDSrkpftzajfiRuGprEmuL2uDAUYULIZefB-ziE.
- (5) Vláda ČR. *Programové prohlášení vlády* [online]. Praha: 2022 [cit. 15.10.2022]. Dostupné z: https://www.vlada.cz/cz/programove-prohlaseni-vlady-193547/#veda_vyzkum_a_inovace.